

ANNE KNUDSEN

MERCEDES-MODELLEN

Feltarbejde blandt de u-eksotiske

Antropologi har længe kunnet betegnes som videnskaben om mærkelige kulturer. Det er kun for forholdsvis nylig blevet klart for os i Europa og den vestlige verden, at vore omgangsformer ikke blot repræsenterer den skinbarlige fornuft. At vi også har mærkelige kulturer. Med „mærkelige kulturer“ tænker jeg i denne forbindelse ikke på glemte lommer af atavistisk overtro, overleverede hemmelige sekter eller hendøende traditionelle erhverv. Jeg tænker på de helt almindelige omgangsformer i banker og virksomheder, på gader og i familier. Det er kun en liden del af alt det, som med føje kan henregnes under rationalitetens kategori. Denne pointe fremhævede naturligvis allerede Claude Lévi-Strauss i *Den vilde tanke*, men indtil videre har den ikke givet sig særligt omfattende udslag. Antropologisk forskning i alt det, der er defineret som „os selv“, er stadig sporadisk, selv om der blandt særlig de yngste forskere er tegn på, at fremtiden vil blive mere givtig i så henseende. Der er begyndt at komme undersøgelser af livet i forstæderne, danske begravelseskikker og bryllupsfestligheder, den almindelige forbruger, de politiske partier og så videre.

Forskning i „os selv“ rejser imidlertid nogle metodiske problemer. Det er dem, jeg vil behandle her. Min baggrund for at udtale mig er et treårigt, endnu ikke publiceret forskningsprojekt blandt den højere middelklasse i nogle af de områder, som grænser op til det vestlige Middelhav: Korsika, Azurkysten, Norditalien og Catalonien.

Objektets status

De seneste tiår har set langvarige debatter inden for faget om „det etnografiske objekt“. Alligevel forekommer det mig, at en enkelt side af denne diskussion har været uden store konsekvenser. Mens begrebet „den etnografiske ø“ – den sluttede, geografisk og kulturelt veldefinerede enhed – har været stærkt kritiseret, så har forskningen næsten uanfægtet fortsat haft sin hovedvægt på grupper, der både af omverdenen og af deres egne medlemmer allerede før etnografens indsats har været defineret som objekter. Objekter for socialpolitiske overvejelser som indvandrere, unge, gamle, kvinder eller subkulturelle grupper. Objekter for udviklingspolitiske overvejelser som slumbeboere, fattige bønder eller marginaliserede urbefolkninger. Objekter for politiske overvejelser som minoritets-

befolkninger og migrantarbejdere eller objekter for økonomisk politiske overvejelser som udøverne af trængte erhverv.

Metodisk set er dette interessant. I det omfang objektet for udforskningen allerede selv mener at være et objekt (i det mindste for iagttagelse), letter det forskerens arbejde, fordi han eller hun ikke behøver at overbevise objektet om dets status som objekt. Det overrasker ikke de unge, grønlænderne eller indvandrerne, at man kan forske i deres liv. De kan have indvendinger imod den konkrete udforskning, men det principielle i sagen er ukontroversielt. Den medfølgende vanskelighed, som består i, at objektet opfatter sig som ekspert på sin egen kultur og derfor selv vil diktere resultaterne, er velbekendt og ofte behandlet.

Den imødekommenhed, man træffer blandt grupper, der allerede er objekter i deres egne øjne, må man savne i det øjeblik, man giver sig til at forske blandt mennesker, der ikke selv mener at være objekter. Det gælder i enestående grad blandt dem, der klarer sig godt og har penge og indflydelse. Faktisk er det både min egen erfaring og erfaringen hos for eksempel Beatrix Le Wita (som var en af de allerførste, der lavede feltarbejde i et overklasse miljø), at iagttagelsen i sig selv opleves som problematisk af disse grupper. Titlen på Le Witas monografi om bourgeoisiet, *Ni vue, ni connue* (Uset og ukendt) peger på netop dette forhold. Hendes objekter havde det som en kulturel værdi i sig selv at være diskrete, ikke at være synlige, ikke at være objekter for iagttagelse. Men ikke kun det højere franske borgerskab opfatter det som krænkende at blive set. Det er min erfaring, at analytisk iagttagelse i sig selv opleves som et overgreb, en overskridelse af en eller anden grænse. De gange, jeg selv har publiceret analytiske småartikler om dansk kultur, har jeg modtaget mere eller mindre rasende breve, som mindre anfægter det faktuelle indhold, men oftere beskylder mig for hjerteløshed og upassende ironisk distance til mit eget fædreland. Hvorfor kan du ikke lide danskere? lyder spørgsmålet. Kulturanalytisk distance opleves som fjendtlighed, og etnografisk iagttagelse opleves som mangel på loyalitet.

Ud over de vanskeligheder, dette frembyder for etnografi hos „os selv“, kaster det et interessant lys på de sædvanlige, medgørlige objekter, som har systematisk lavere social status end forskeren. Ville analfabeterne, de unge, minoriteterne og så videre sætte os stolen for døren, hvis de havde magt til det? Lukrerer vi i vores arbejde på en undertrykkelse, som har gjort det klart for vore kilder, at de bliver nødt til at svare på vore spørgsmål?

I hvert fald bliver det indlysende, at man må lægge sig i selen for at blive accepteret i de kulturelle grupper, som faktisk har magt til at sige nej tak til at blive udforsket. De grupper, hvis sociale status er lige så høj som eller højere end den nysgerrige etnografs.

Præsentation

Man kan ikke trænge ind på en privat golfbane og begynde at stille spørgsmål. Man kan ikke ringe på gitterportene i de stilfærdigt kostbare villakvarterer, præsentere sig som dansk etnograf med et par interviewskemaer og regne med at blive lukket ind. Man kan ikke henvende sig til folk i foyeren i teatret eller ved rouletten i kasinoet eller ved bordene i de gode restauranter og regne med at lære nogen at kende. De ville tage én for gadehandler eller luder, og betjeningen ville stilfærdigt gelejde én udenfor. Man kunne natur-

ligvis kaste sig foran en af Porscherne og satse på at lære føreren at kende ad den vej. Det er et gammelt middel, men mere risikabelt nu end på Alkibiades' tid.

Den slags folk, jeg her taler om, kan man kun møde, hvis man har en aftale. Hvordan får man sådan en?

De allerfleste etnografer møder faktisk helt rutinemæssigt nogen, der kunne skaffe dem indenfor. Vi overser dem bare, fordi de ikke er eksotiske. Vi møder regeringsembetsmænd, politimestre i provinsen, historikere på arkiverne, læger på skadestuen, borgmestre, hoteldirektører og forretningsindehavere. Vi taler oven i købet med dem, mens vi spejder ud ad vinduerne i vores jagt efter en ægte gedehyrde eller indianer. Vi skal videre. Det er der naturligvis ikke noget galt i, hvis det vitterlig er dem udenfor, der interesserer os. Men hvis det er dem indenfor, så har vi chancen nu. Ikke lige på stedet, men hvis vi dyrker bekendtskabet gennem nogen tid. Man skal give sig tid. Det giver ikke middagsinvitationer og introduktioner lige med det samme, men så småning om får man stadfæstet sin position som et ordentligt menneske. Hvis man udsender de rigtige signaler. Det allerallermindste, man bør have i sådan en situation, er et visitkort og en ordentlig adresse. Visitkort er uundværlige tegn på, at man ikke er ungdomsforbryder eller en aldrende hippie. Den ordentlige, lokale adresse er dels et tegn på, at man i al almindelighed er et ordentligt menneske, som ikke af økonomiske grunde har planer om at stjæle sølvtøjet, hvis man skulle få chancen, og dels skal ens potentielle kontakt bruge den til at anstille undersøgelser blandt sine bekendte, før han går videre med bekendtskabet. Det siger sig selv, at man ikke er klædt, som om man var på interrail og sov på banegården. Man må gøre indtryk af at have styr på tingene. Man må gerne være lidt eksotisk, eftersom man er intellektuel, men der må ikke være tvivl om ens borgerlige kulturelle kapital. Hvis man ikke har den ad naturens vej og alligevel har planer om at forske blandt de velbjærgede, må man tilegne sig den gennem læsning og iagttagelse. Emma Gad er på mode næsten alle steder.

Kunsten består i at stille sig an, så den potentielle kontakt både får lyst til at lære én at kende og eventuelt vise én frem for sine bekendte, og så man beroliger ham med hensyn til mulige skandaler. At gøre sig interessant indebærer også, at man ved noget om et eller andet. Landets historie, litteratur, musik og kultur, for eksempel, eller endnu bedre både det og verdenslitteratur, musik, opera, malerkunst, sport, mode og den slags. Og at man er i stand til at svare på spørgsmål om sit eget land. Det er mere nyttigt i denne forbindelse, end man skulle tro, at vide noget om dansk demografi, geografi, historie, politik og litteratur. Hvis man vil inviteres, må værten være sikker på, at man kan konversere. Ellers skal man i hvert fald være en meget smuk, ung kvinde. Og så risikerer man at blive inviteret mærkelige steder hen på mærkelige grundlag. Selv hvis man er smuk og ung, er det sikrest også at være salonfæhig, eftersom en kultiveret samtale ofte er det bedste middel mod forkerte indtryk. Bevæbnet på denne måde kan man udmærket lade sig invitere ud at spise middag med bedsteborgerlige mænd, uden at det ender med voldtægt.

Det er iøvrigt min erfaring, at videre tillid allerbedst opbygges ved, at man kommer igen. Næste måned eller næste år. I den tid, der er gået, er man blevet en del af sin bekendtes bevidsthed, og man kan derfor ofte have den interessante oplevelse, at man tilsyneladende har lært folk nærmere at kende, mens man var borte. Mange mennesker er utilbøjelige til at ofre energi på tilfældige bekendte, som alligevel snart forsvinder igen, og mange er vant til journalister og turister, som gerne vil tæt på i en fart, og som siden forsvinder sporløst og aldrig lader høre fra sig.

Når man har lært én at kende, har man mulighed for at lære flere at kende. De fleste

steder uden for Skandinavien har folk et ganske omfattende selskabsliv med en stor vennekreds. Det gælder i hvert fald for de grupper, jeg har arbejdet iblandt. Receptioner er geniale steder at møde sådanne folk, og hvis man kender bare en enkelt af deltagerne, vil han eller hun givetvis præsentere én for andre. Så gælder det om at have husket visitkortene! Og hvis man først er blevet præsenteret, kan man godt tillade sig at henvende sig til folk senere. De fleste mennesker er meget hjælpsomme, især hvis det ikke er noget besværligt, man beder dem om. Man skal ikke være bange for at ringe op og bede om et lille møde for at få et godt råd, og man skal ikke spare på smigeren. Kvalmegrænsen ligger praktisk talt altid højere, end man bilder sig ind.

At få folk til at gøre sig småtjenester er en af de bedste måder at stemme dem venligt på. Det er gode gamle Marcel Mauss i praksis; givener har højere status end modtageren. Derfor kan folk i reglen ikke stå for fristelsen til at gøre sig betydningsfulde ved at hjælpe én. Og så er det, man må huske ikke at hævne sig ved at give igen, så ens egen status kan komme øverst. Hvis man vil møde sympati, må man finde sig i at være skyldner, i hvert fald i det små. Ikke noget med at insistere på selv at betale middagen, for ikke at tale om kaffen eller aperitiffen. Det ødelægger balancen ved at bringe etnografens status på højde med den potentielle kilde. Man må leve med sin modtagerstatus. Hvis man er en kvinde, kan man ikke under nogen omstændigheder komme til at give igen over for mænd i det område, hvor jeg har arbejdet. Man kan give deres kone blomster (og det bør man, hvis man bliver inviteret, jf. Emma Gad), og man kan give deres børn gaver. Hvad mænd skal stille op, ved jeg ikke. Det er mit bestemte indtryk, at Middelhavslændene er vanskelige arbejdsmarker for mandlige etnografer, fordi de ikke kan unddrage sig en vis konkurrence, og at særligt de grupper, jeg her taler om, ville finde det en anelse umandigt at drive etnografisk deltagerobservation.

Legitimitet

Jeg tror ikke, man kan – eller skal – føre sine kilder bag lyset. Jeg tror ikke, det er en god ide at foregive at studere champagnefremstilling, mens man i virkeligheden studerer de velstående familier, som driver denne forretning. Jeg tror, man må spille med åbne kort. Men akkurat som i andre sociale grupper er heller ikke de velbærgede nødvendigvis uddannede i sociologi eller antropologi. Man har altså et forklaringsproblem, som består i at fortælle om sit projekt, så det både forekommer de potentielle kilder legitimt, og så de kan forstå det så nogenlunde. Jo højere, man kommer op i samfundslagene, jo mere er mennesker på vagt mod bagtalelse og perfide angreb. De rige og mægtige er ømskindede. Og de har dårlige erfaringer.

Derfor er det efter min erfaring en god idé at gøre det ganske klart, hvad man *ikke* vil vide noget om. Og der kommer penge ind som en klar nummer et. Man kan ikke, jeg gentager: IKKE finde ud af, hvad folk tjener, ejer eller bruger. Selv taler de kun om det til deres revisor og deres vekselerer bag lukkede døre. Man kan heller ikke ret godt få noget at vide om familieskandaler, illegitime børn, evnesvage fætre, arvestridigheder, mesalliancer og lignende. I modsætning til mere samarbejdsvillige grupper, der muligvis ganske enkelt ville lyve for én af lutter imødekommenhed, vil overklassen ikke være bleg for bare at nægte at sige noget – og iøvrigt afslutte samtalen. Så den slags kan man lige så godt lade være med at sætte sig for.

Til gengæld oplever mange mennesker det som smigrende, at man gerne vil høre om deres verdenssyn, og mange kvinder i de øvre socialgrupper interesserer sig for familiehistorie og genealogi og er veritable eksperter i det, som Angela Rundquist viser i sin monografi om svensk adel og højborgerskab, *Blått blod och liljevite händer* (1989). Selv har jeg interesseret mig for venskab som værdi og praksisform blandt den højere middelklasse. Og jeg har forklaret mig ret grundigt. I mit tilfælde kunne projektet profileres som en slags forsvar for kilderne. Det anses almindeligvis for at være misliebigt, at stillinger, entrepriser, kontrakter og politisk støtte fordeles gennem netværker af venner. De involverede bliver sjældent hørt. Men selv anser de sig ikke som forbydere. De har i reglen god samvittighed og føler sig ofte misforståede. Det, som interesserede mig, var præcis det værdiunivers, som gav dem den gode samvittighed. Den anden side af nepotismen og de gode aftaler. Og det kunne jeg sige ganske oprigtigt, for jeg vil vitterlig gerne forstå de kulturelle værdier omkring denne praksisform. Jeg synes for eksempel, det er vigtigt at forstå, hvorfor korruption ikke kan udryddes bare ved at lave love imod den. Og desuden er jeg ganske almindeligt nysgerrig. Jeg har ikke foregøjet mine kilder, at jeg vil lave et reklamefremstød for deres værdiunivers, men jeg har sagt som sandt er, at jeg gerne vil forstå det og bidrage til, at andre forstår det. Efter min opfattelse er „tout comprendre, c'est tout pardonner“, „at forstå er at tilgive“, et aldeles tåbeligt ordsprog. Der er mange holdninger og handlinger, vi udmærket forstår, og som vi alligevel fordømmer. I grunden er vi måske mere tilbøjelige til at tilgive netop dem, vi ikke begriber.

Barer – og biler

Med et projekt, der som mit, omhandler kulturelle værdier, kan man have megen glæde af at lægge sine spørgsmål frem til diskussion blandt sine kilder i offentlige rum. I mit område vil det sige på barer og fortovscaf er, hvor alle indbyggere tilbringer en del af deres hverdag i selskab med venner og bekendte. Med et „jeg har ladet mig fortælle, at...“ eller „er det rigtigt, at...“ kan man blive vidne til s re interessante samtaler. Naturligvis kan der ikke være tale om, at man tager notesblokken, endsige båndoptageren frem ved den slags lejligheder. Man må bruge sin hukommelse. Og iøvrigt synes jeg, man skal betragte sådan nogle samtaler på den samme måde som kilderne g r det, nemlig som et forsøg på at hjælpe  n i arbejdet. Hjælpe med at finde de rigtige vinkler, de dækkende formuleringer, de eksisterende forskelligheder. Der er ikke tale om, at man er ved at belure en autentisk, kulturel begivenhed. Man har for en stund gjort de andre meddelagtige i projektet. Den slags samtaler er også nyttige til at huske  n på, at der i ethvert kulturelt værdiunivers er temmelig stor variation mellem synspunkterne. Det er ikke sådan, at en eller flere af deltagerne ved, hvordan kulturen rigtigt er, mens de andre er mindre kompetente. Kulturelle værdier fastlægges netop gennem diskussion, og de vil altid omfatte et vist spektrum. Etnografens vigtigste bidrag til disse samtaler kan være af typen „vil det sige, at...?“

Senere kan man så spørge deltagerne i samtalen enkeltvis, om de har lyst til at uddybe deres synspunkter og eventuelt ligefrem være med til et formelt interview. På tommandsh nd kan man bedre stille spørgsmål af typen „har du selv erfaringer med...?“ og få personlige svar, som kilden måske ikke brød sig om at delagtiggøre sine egne bekendte i. Og her er det værd at lægge sig endnu en af Emma Gads lærdomme på sinde. Den om ikke

at løbe med sladder. Akkurat som i kontaktannoncerne må man implicit og om fornødent eksplicit kunne garantere sine kilder fuld diskretion. Man må være tavs som graven over for alle andre personer og grupper med ting, man har fået at vide. Måske er mine bekendte mere forslagne end andre, men jeg har det bestemte indtryk, at folk undertiden har „plantet“ historier hos mig og sat sig tilbage for at vente og se, om de ville dukke op igen ad andre kanaler. Hvis man går rundt og siger „Peter Jensen siger, at...“, skal man ikke regne med at få mere at vide. I mit eget tilfælde har jeg – fordi nogle af de oplysninger, jeg efterspørger, er kriminelt belastende – oven i købet ofte sagt til folk, at jeg ikke ville have, at de nævnte steder, tider og navne. Det var ikke det, der interesserede mig, sagde jeg. Igen som sandt var – men også for, på den ene side, ikke at give anledning til unødigt mistænksomhed eller reservation og, på den anden side, ikke at risikere at ligge inde med oplysninger, som kunne være af interesse for politiet, Interpol, folks konkurrenter eller fjender. Det sikreste med følsomme oplysninger er slet ikke at have dem. Og principperne, situationerne og handlingerne kan jo godt fremstilles uden navn og adresse.

Jeg har dog ofte fundet formelle interviews skuffende. Mange mennesker er helt overdrevent vagtsomme og selvbevidste, når en båndoptager kommer på bordet, og notesblok i forbindelse med samtaler lægger mærkelige distancer ind. Interview-personen læser over skulderen, vil have rettet formuleringer, beder om at få læst op, taber tråden og interessen. Hele samværet taber intensitet. Ofte kommer der kun forsigtige almindeligheder ud af anstrengelserne. Undtagelsen er, hvis man efterspørger konkrete oplysninger. Så er notesblokken ideel. Men det var jo nøjagtig denne type oplysninger, jeg ikke ønskede i dette tilfælde.

Meget bedre end interviewet er bilen. Her slår man flere fluer med et smæk. Man beder folk om at gøre sig den tjeneste at tage én med eller køre én til et eller andet sted. Og at tage imod tjenester er som sagt en del af metoden. Der sidder man så på passagersædet, lukket inde sammen med føreren i bilens intimitet. Det fungerer næsten, som om man delte dobbeltseng, hvad fortrolighed angår. Samtaler under bilkørsel har en ganske særlig karakter af oprigtighed. Man har ikke øjenkontakt, der er ingen, der lytter, hjulene summer hen over asfalten, solen skinner, landskaberne glider forbi som film, og munden løber. Efter min erfaring siger alle mennesker nærmest hvad som helst til passageren i deres bil. De fortæller om deres barndom, deres anfægtelser, deres venner, deres ægtefælle, deres drømme, deres nederlag og deres oplevelser af enhver art. De siger ting, de under ingen omstændigheder ville sige til båndoptageren eller inden for hørevidde eller bare synsvidde af deres familie, deres bekendte eller endda deres egne møbler. Den påtvungne stilling, som forhindrer de fleste gestus og på den måde gør deres udsagn ulæselige på afstand, og den mærkbare isolation sammen med den fysiske nærhed giver en tryghed, som man vanskeligt kan etablere under andre omstændigheder. Og man kan ikke sidde der klods op og ned ad hinanden og tie stille. Altså er bilture en af de allermest fortræffelige måder at tale sammen på. Igen siger det sig selv, at man må holde notesbøger og båndoptagere ude af billedet. Men hukommelsen må man gerne slå til.

Gengæld

Man står i gæld til de mennesker, der gider bruge tid og opmærksomhed på etnografen. Oftest vil adskillige af disse mennesker faktisk være blevet ens venner. Det betyder ikke

alene, at det er helt selvfølgeligt, at de skal have julegaver og telefonopringninger, men også at de så vidt muligt skal delagtiggøres i resultaterne af det arbejde, de har bidraget til. Selv sender jeg også bøger, jeg har skrevet på dansk, til mine nærmeste venner „i felten“. De kan naturligvis ikke læse dem, men de kan stille dem op på reolen og glæde sig over, at jeg huskede dem. De kan se, der kom noget ud af det. Artikler på mere forståelige sprog har jeg altid sendt bredere ud til de bekendte, hvis visitkort jeg har. Alt dette er trivielt.

Mindre trivielt er spørgsmålet om, hvad man kan tillade sig at skrive. Efter min – og de fleste etnografers – opfattelse, kan der ikke være tale om, at kilderne bestemmer, hvordan ens konklusioner skal være. Det må stå klart fra begyndelsen, at de hverken skal diktere eller godkende ens resultater. Men inden for den horisont er der alligevel et ganske bredt felt med flere yderligheder. Man kan vælge at anskue sagen lige som dem, der mener, det er voldeligt i sig selv at iagttage folk. Så har man allerede gjort dem til tanke-tomme objekter, som må finde sig i en hvilken som helst efterfølgende fornærmelse. Og man har iøvrigt ved samme lejlighed impliceret en ejendommelig opfattelse af, at der findes ureflekteret menneskelig omgang. Det må jo være den, man har med sine virkelige venner. Dem tænker man ikke over, hvis tanker om folk i sig selv ødelægger venskaber. Selv mener jeg ikke, at man på denne måde kan opdele menneskeheden i dem, der er objekter i ens bevidsthed, og dem, der er subjekter. Vi objektiverer alle, selv vore nærmeste, ja endog os selv. Der findes ikke ureflekteret socialitet.

Jeg synes, man skylder sine kilder kun at skrive noget, man også er parat til at sige op i deres åbne ansigt. Det betyder ikke, at man skal skrive, hvad de selv ville have skrevet, eller hvad de umiddelbart vil genkende eller synes om. Men det betyder, at man må være parat til at argumentere for sine synspunkter. Man kan ikke tillade sig at fratage dem stemmen ved ikke at ville gå ind i en diskussion. Og man kan roligt foruddiskontere situationen ved at overveje, om man vil kunne forsvare det, man er i færd med at skrive. Om man har argumenterne klar. Hvis man har, kan man jo lige så godt skrive dem ned, nu man er ved det. Det er sådan set netop forestillingen om, at der er argumenter, der taler for konklusionerne, som adskiller ideen om videnskab fra andre tanke-systemer, som aksiomatiske ideologier, åbenbaringer eller religioner.

Den loyalitet, som ligger i viljen til at argumentere, består helt nøjagtigt i, at man tilkender de mennesker, der har hjulpet én til den viden man har, samme form for menneskelighed som den, man selv har. De har lov til at være uenige, de har ret til at høre, hvad man siger, og hvis ens argumenter er gode nok, vil de måske kunne se sagen fra ens synspunkt. Og hvis de fortsat gør ophævelser, så skyldes det måske ikke, at de er nogle dumme objekter, men at man ikke har argumenteret godt nok eller set godt nok efter. Muligheden for at blive klogere bør man altid holde åben.

Litteratur

Lévi-Strauss, Claude

1969 Den vilde tanke. København: Gyldendal.

Le Wita, Beatrix

1994[1988] French Bourgeois Culture. Cambridge: Cambridge University Press.

Rundquist, Angela

1989 Blått blod och liljevita händer. En etnologisk studie av aristokratiska kvinnor 1850-1900.
Stockholm: Carlssons.